

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ**

**Український мовно-літературний факультет
імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка
Кафедра зарубіжної літератури та слов'янських мов
імені професора Михайла Гетманця**

*До 300-ї річниці від дня народження
Григорія Савича Сковороди*

МАТЕРІАЛИ

**наукових читань «Структурно-семантичні складові
дискурсу», присвячених ювілею доктора філологічних наук,
професора, засновника Харківської філологічної школи
з синтаксису складного речення і тексту
Галини Федорівни Калашнікової**

18–19 травня 2022 року

ХАРКІВ

Матеріали Наукових читань «Структурно-семантичні складові дискурсу», присвячених ювілею доктора філологічних наук, професора, засновника Харківської філологічної школи з синтаксису складного речення і тексту Галини Федорівни Калашнікової. – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. – 144 с.

Збірник матеріалів складається з двох розділів. У першому розділі розміщено привітання доктору філологічних наук, професору Галині Федорівні Калашніковій з ювілеєм, статті про становлення її наукової школи та подальший розвиток її наукових ідей у працях учнів, спогади колег, вірші поета А.Т. Гулака, присвячені Г.Ф. Калашніковій, наукова доповідь Г.Ф. Калашнікової. У другому розділі представлено тези студентів, аспірантів, кандидатів та докторів наук з актуальних проблем мовознавства. У стислій формі викладено результати досліджень з питань, що пов'язані з вивченням структурно-семантичних складових дискурсу.

Також у збірнику матеріалів репрезентовано науковий доробок Г.Ф. Калашнікової: подано список її основних наукових та навчально-методичних праць. Фото з архіву кафедри відтворюють життєвий і творчий шлях доктора філологічних наук, професора Галини Федорівни Калашнікової.

Для широкого кола філологів – науковців, викладачів і науково обдарованої молоді.

Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
Протокол №8 від 17 серпня 2022 року (онлайн)

Видано за рахунок авторів.

ЗМІСТ

ВСТУП

Палатовська О.В., Прилуцька Я.М. З почуттям глибокої поваги, щирої любові та обожнювання вітаємо Галину Федорівну з ювілеєм!.....	5
РОЗДІЛ 1.....	7
Радчук О.В., Скоробогатова О.О., Стаканкова Т.П. Наукова лінгвістична школа Г.Ф. Калашнікової.....	–
Радчук О.В., Скоробогатова О.О., Стаканкова Т.П. Розвиток мовознавчих ідей професора Г.Ф. Калашнікової в наукових працях учнів.....	11
Радчук О.В., Скоробогатова О.О., Стаканкова Т.П. Підготовка науковців учнями професора Г.Ф. Калашнікової.....	19
Гулак А.Т. Вірші, присвячені Г.Ф. Калашніковій.....	25
Калашнікова Г.Ф. Тематика і поетика вітальних віршів А.Т. Гулака (на матеріалі збірки «Мої друзі»).....	27
Радчук О.В. Значення аспірантського семінару професора Г.Ф. Калашнікової у науковому зростанні молодих учених.....	43
Стаканкова Т.П. Жінка. Педагог. Науковець.....	46
Степанченко І.І. «Її душі так молоде ще сяйво...» (про Г.Ф. Калашнікову).....	49
РОЗДІЛ 2.....	52
Бикова І.А. Вербальні та невербальні засоби комунікації в китайській культурі.....	–
Волощенко Є.І. Дискурс відеоблога в системі Інтернет-комунікації.....	55
Гончарова Ж.М. Морфологічна співпозиція в ліриці Марлени Рахліної як виразний та виражальний засіб.....	58
Гуліч О.О. Особливості стилю роману Л.Я. Гуревич «Плоскогір'я»..	62
Даниленко Ю.А. Репрезентація поняття «повнота» у вірші Б. Окуджави «У поета соперника нету».....	65
Жадлун М.І. Лексико-семантична специфіка концепту <i>ручей</i> у поетичному просторі М. І. Цветаєвої.....	67
Золотько А.А. Роль дієприслівників у створенні художньої виразності поетичних творів Бориса Слуцького.....	71
Козлова А.Г. «Образ-мотив» “слово” в ліриці Марлени Рахліної.....	75

Куварова О.К. Аргументаційні стратегії в листах Олеся Гончара.....	78
Некрилова О.Л. Дискурсивні маркери як компонент формування комунікативної компетенції.....	81
Палатовська О.В. Поліпредикативні конструкції в усному науковому дискурсі.....	85
Пардо Перез Інмакулада. Іспанські запозичення в східнослов'янських мовах (на матеріалі української й російської мов).....	89
Проскурін І.А. Функції «орієнтальної» парадигми у «східних віршах» І. О. Буніна.....	91
Присяник О.П. Концептуалізація терміна <i>discours</i> у сосюрівській концепції.....	93
Сідаш К.В. Словесне відтворення почуття заздрості у творі «Дві московки» І. Нечуя-Левицького.....	96
Скоробогатова О.О. Теорія гармонійності в сучасних лінгвопоетичних дослідженнях.....	99
Скоробогатова О.О., Степанченко І.І., Оробінська М.В. Парадигматична структура поетичних текстів.....	104
Халіман О.В. Синтаксичні засоби вираження оцінки: невласне питальні безособово-інфінітивні речення.....	106
Четверик В.К. Виразний потенціал нестандартних форм компаратива: ступенювання числівників (на матеріалі поетичного тексту).....	110
Хронологічний список наукових праць Г.Ф. Калашнікової.....	115
Фото з архіву кафедри.....	131
Відомості про авторів.....	142

Conference on Artificial Intelligence, 2019, 33, 6204–6211.
<https://doi.org/10.1609/aaai.v33i01.33016204>

Börstell, C., & Lepic, R. Spatial metaphors in antonym pairs across sign languages. *Special Issue in Memory of Irit Meir*, 2020, 23(1-2), 112–141.
<https://doi.org/10.1075/sll.00046.bor>

Murphy, M. L. *Semantic Relations and the lexicon: Antonymy, synonymy and other paradigms*. Cambridge University Press, 2008.

Ruytenbeek, N., Verheyen, S., & Spector, B. *Asymmetric inference towards the antonym: Experiments into the polarity and morphology of negated adjectives*. 2017. Volume 2, 2(1). <https://doi.org/10.5334/gjgl.151>

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ: НЕВЛАСНЕ ПИТАЛЬНІ БЕЗОСОБОВО-ІНФІНІТИВНІ РЕЧЕННЯ

О. В. Халіман (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6952-0627>

Тенденції сучасного мовознавства зумовлюють інтерес до оцінки як основної категорії лінгвістичної прагматики, що із 60–70 рр. ХХ ст. знаходить відбиття в численних наукових дослідженнях. Серед сучасних описів оцінних значень власне місце посідає і граматики оцінки – характеристика способів граматикикалізації оцінних смислів (Kosmeda, & Khaliman, 2011).

До граматичних засобів вираження оцінки належать і морфологічні одиниці, і синтаксичні конструкції, що зумовлює поділ граматики оцінки на два підрозділи (*морфологія оцінки* й *синтаксис оцінки*), що перебувають у нерозривному зв'язку. Оцінні функції закріплюються і за окремими синтаксичними конструкціями. Серед інших відповідних одиниць у фокусі уваги сучасних мовознавців – *питальні речення*, що, функціуючи в комунікації, крім об'єктивних (власне питальних), можуть реалізувати суб'єктивно-модальні значення – «репрезентувати емоційно-експресивне повідомлення, спонування, оцінку тощо» (Shabat, 2000, р. 1). Дослідники кваліфікують ці синтаксичні одиниці як такі, що здатні «відображати найбільш широку гаму об'єктивних та суб'єктивних значень» (Shabat, 2000, р. 6).

Мовознавці помітили, що *емоційне питання* як комунікативно-функційний тип речень невластивої модальності виступає ефективним засобом для передавання емоційної реакції мовця (здивування, сумніву, обурення, осуду тощо) на почутий чи помічений ним факт (Huivaniuk, & Shabat, 2000, р. 46). Н. Гуйванюк і С. Шабат називають

такі висловлювання *питально-оцінними*, указуючи на їх здатність «виражати всю гаму й позитивного, і негативного ставлення мовця до об'єкта оцінки, а також впливати на адресата з метою досягнення емоційно-експресивного ефекту» (Huivaniuk, & Shabat, 2000, p. 46).

Серед питальних конструкцій, що репрезентують суб'єктивно-модальні значення, вирізняються *безособово-інфінітивні речення*, які також реалізують низку комунікативно-функційних відтінків значень. І. Шкіцька звертає увагу на вияви *асиметрії* в співвідношенні їх *форми й змісту*, що реалізується у вираженні модальних значень, властивих іншим реченнєвим одиницям (Shkitska, 2005, p. 10–13).

Серед інших структур, що відзначаються асиметрією форми й змісту, названа вище дослідниця виділяє *питально-риторичні безособово-інфінітивні речення* (Shkitska, 2005, p. 13). Тут, як слушно наголошено, важливим є видове значення інфінітива: конструкції з дієсловом недоконаного виду притаманне експресивно-іронічне вираження заперечення, наприклад: *Чого б то їм (Копачам) у балці настигати: [та я ж дружина-то законна Василева]? (І. Драч)* (Shkitska, 2005, p. 13) = 'не будуть настигати', 'не треба настигати', 'не варто настигати', 'недоречно настигати'.

Невідповідність форми й змісту засвідчує і заміна розділових знаків у кінці подібних речень, порівн.: «Тут є коротша дорога до річки, – повідомив Роман, – тепер же не потрібно до дуба?» – «Та ні, для чого туди **йти**», – погодилася дівчина (Б. Маркусь); *Все – просто, знаєте, не так, як у Цицерона чи там у інших римлян, та й куди вже нам, та й для чого **пертися** нам до тих поганських римлян!* (С. Васильченко). Як бачимо, наведені приклади – розповідні речення, одне з яких має окличну інтонацію.

Аналіз авторської картотеки (приклади дібрано з художніх творів української літератури) дав змогу виокремити особливості досліджуваних моделей (*чого / чому / для чого / навіщо Inf?*) у сучасній українській мові, що дають підстави зробити висновки про їх функціонування в аспекті лінгвоаксіології. Засвідчено вживання невластиве питальних безособово-інфінітивних речень як продуктивної моделі в оцінній функції.

По-перше, уживання інфінітива у функції головного члена безособового односкладного питального речення, спрямованого на конкретного адресата (у порівнянні з індикативними формами в означено-особовому чи двоскладному), нівелює зв'язок названої дії з конкретною

особою, начебто ігноруючи її, деіндивідуалізує номіновану дію, тим самим забезпечуючи моделювання негативнооцінних значень.

По-друге, реалізацію вторинної функції питального речення забезпечує порушення умов успішного виконання його первинної функції, оскільки висловлювання не передбачає спонукання адресата до відповіді – повідомлення інформації. Цим вони суттєво відрізняються від подібних речень, що передбачають відповідь на питання, і виконання відповідної функції не забезпечують.

С. Шабат зосереджується на комунікативному аспекті вживання таких моделей, акцентує увагу на розходженні між формою та ілокутивним потенціалом суб'єкта мовлення досліджуваних одиниць, оскільки «основною функцією таких конструкцій виступає все ж таки інформативна – передавання повідомлення, спонукальних ефектів, оцінок тощо» (Shabat, 2000, р. 13–14).

Використання питальних речень для вираження непитальних значень, наголошує названа вище дослідниця, «здійснюється на основі нейтралізації питальної семантики, яка переходить на конотаційний рівень» (Shabat, 2000, р. 10–11). У невластивих питальних реченнях комунікативний намір мовця, як було наголошено, «є асиметричним до питальної форми» (Shabat, 2000, р. 10–11), адже це не запит про необхідну інформацію (відповідь не передбачена), не чітко визначена апеляція до конкретного адресата (у частині комунікативних ситуацій співрозмовник відсутній), а «експресивне ствердження / заперечення, спонукання, емоції чи оцінка, засіб підтримування контакту чи активізації уваги співрозмовника» (там само). Як доходить висновку С. Шабат, «запит як комунікативна інтенція мовця репрезентує в невластивих питальних реченнях спектр семантики, традиційно пов'язаної з іншими модально-інтенційними висловлюваннями» (там само).

Продемонструємо специфіку зафіксованих прикладів авторської картотеки, що відрізняються:

1) за здійсненістю / нездійсненістю дії:

а) здійснений факт, що його мовець негативно оцінює як недоречний: «*Ось слухайте: пішов я...*» – «*Та ні! <...> Ну, чого його лізти в панський ліс?*» (Б. Грінченко);

б) імовірний факт, що його мовець негативно оцінює як недоречний. Серед гіпотетичних фактів виокремлюємо вказівку на:

– майбутню заплановану дію, порівн.: *По той бік вулиці, чи то в сквері, чи то на балконі, невидимий тенор співав про те, як він полине*

вгору, зірве найяскравішу зірку й подарує коханій. Дмитро Іванович посміхнувся, в лад своєму настрою подумав про те, що, може, ті тенорові старання зовсім даремні. Для чого стільки зусиль? Для чого **дарувати**? (Ю. Мушкетик);

– гіпотетичну недоречну дію ('не робить, оскільки це недоречно'), порівн.: *Справді, обертається мені до ГПУ – річ безнадійна: з півроку тягтнуть і ще добре, коли просто одмовлять, а то може ще потягнуть на допит: а чого та навіщо **їхати**? Знов скоїться щось таке, як було з посилкою книжок Фасмерові (С. Єфремов); Як на мою думку, треба мати талант до політики. А як немає того таланту чи принаймні бажання, то чого **лізти** туди?* (В. Шевчук).

У висловлюваннях, що їх відносимо до цього підтипу, прослідковуємо причинно-наслідкові ('недоречно їхати, оскільки потягнуть на допит') або умовно-наслідкові зв'язки ('якщо немає таланту, недоречно лізти'). Указані причина чи умова й пояснюють недоречність дії, що відрізняє ці конструкції від наступного типу;

– гіпотетична дія, у якій немає потреби ('не робить, оскільки немає потреби це робити'): *«Чому ж ти не прийшов, Васильку?» – «А навіщо **приходити**? Сцену біля фонтана робити?»* (В. Сильченко). Оцінка гіпотетичного факту здійснюється за аналогією до подібного факту в досвіді мовця.

Отже, смислові відтінки 'недоречності дії' / 'відсутності потреби' модифікує вказівка в конкретному контексті на причину / умову дії, порівн.: *«Чому ти не прийшов?» – «Чого туди **їти**? На тебе подивитися?»* ('відсутність потреби'); *«Чому ти не прийшов?» – «Чого туди **їти**? Ще заарештують...»* ('недоречність дії'; у подібних контекстах дія, про яку йдеться, може завдати шкоди мовцеві або порушити суспільні норми);

2) за спрямованістю висловлювання:

а) висловлювання адресовано співрозмовнику: *«Ти дивись, жалісливий який! Каво жалкуєш?! Чи можеть добру людину підвів під наган? А? Каво питаю?» – «Чого **запитувати**? Контра! Тут без сумнівів»* (В. Землянин);

б) висловлювання не адресовано співрозмовнику / адресовано уявному співрозмовнику: *«Одержима» моя лежить в редакції ще від грудня, а має чомусь аж в марці друкуватись. Чого **лізти** до мене, щоб я її скоріш прислала, то не знаю* (Леся Українка); *Соломон теж хоче помізувати: «Можна і навіть треба жити для рідної землі, більше того*

– не гріх для неї віддати при потребі й найдорожче – життя. Але не розумію одне: для чого **брехати** в ім'я своєї землі? Коли народ голодний і бідний, він вірить в обіцянки. На цьому легко спекулювати, завойовувати душі» (І. Долгош);

в) мовець адресує висловлювання самому собі (автокомунікація): «Чого ж ви тут стовбичите?». – «А що, не можна? З'їсть?» – «Молоді ви, бачу, то й зелені. А ви мене, старого послухайте: гетьте звідсіля усі, поки час». – «Чого ж **утікати**? Що він нам зробить?» (М. Левицький).

Отже, оцінну функцію досліджуваної моделі забезпечують а) уживання інфінітивної форми у вторинній функції; б) реалізація непитального суб'єктивно-модального значення питальною конструкцією. У межах конструкції розрізняємо підтипи за здійсненістю / нездійсненістю дії та за спрямованістю висловлювання з більш детальною диференціацією в кожному з них. Названу дієсловом-інфінітивом дію мовець кваліфікує як недоречну, оцінює негативно.

ЛІТЕРАТУРА

Гуйванюк, Н.В., Шабат, С.Т. *Питальні речення в сучасній українській мові*. Чернівці: Рута, 2000.

Космеда, Т.А., Халіман, О.В. «Грамматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 17–23.

Шабат, С.Т. *Категорія питальної модальності в сучасній українській мові*: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2000.

Шкіцька, І.Ю. *Реалізація суб'єктивно-модальних значень у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови*: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2005.

ВИРАЗНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ КОМПАРАТИВА: СТУПЕНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ)

В.К. Четверик (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2137-2095>

Мова поезії – матеріальна основа поетичного тексту, яка словесно формує художню оповідь, але, на відміну від мови прози, має характерну організацію й специфічним способом експлуатує мовні засоби різних граматичних розрядів і лексико-семантичних груп. Специфіка